

UTÓSZÓ

Megszámlálhatatlan azoknak a Krúdy-írásoknak a száma, amelyek témáikban, utalásaikban a századvéghez, századfordulóhoz kapcsolódnak. Szinte minden jelentősebb Krúdy-műben rábukkanhatunk a századvégi Magyarország jellegzetes figuráira: regényeiben, novelláiban felfeltűnnek Podmaniczky báró tipegő léptei, a férfidivat a velszi herceg látogatásának nyomait őrzi, a Terézvárosban Glasner pék süti a kenyereket, a Ferencvárosban Rózsa János temetésrendező temeti a holtakat, a Józsefvárosban Sverteczky kocsmáros méri a bort, s régi szerkesztők szelleme lengi be a redakciós szobákat. A századvégi Nyíregyháza lakosai vonulnak el Alvinczi úr előtt a *Valakit elvisz az ördög*-ben. Századvégi szubrettek, primadonnák, orfeumi hölgyek könnyű szoknyáit gyakran lebegteti meg az írói emlékezet. Krúdy ifjúságának tanúi, hősei, ismerősei ezek a tisztos iparosok, különködő uraságok és nagyra-vágyó színésznők. „Hazug és színészkedő kor volt... a forradalom utáni Magyarország ál és valódi pátosza még virágzott, mint a tők.” A múlt század utolsó éveinek ez alapvető jellemzőit: a talmiságot, a hamis csillogást, a szerepjátszást közvetlen szókimondással vagy – gyakrab-

ban – ironikus megjegyzésekkel, szemléletes költői képekkel mindig hangsúlyozta Krúdy.

Az 1931-es esztendőben három Krúdy-regényt közölnék folytatásokban a napilapok. A sort a Pesti Napló kezdi januárban *A kékszalag hőse*-vel, s még messze az utolsó folytatás, amikor a Magyarország megindítja *A tisztaesztlári Solymosi Eszter* közlését, az év vége felé pedig az Esti Kurír jelentkezik a Kossuth-fiúk regényével. Mindhárom mű cselekménye a múlt század végén játszódik a korabeli Magyarország jellegzetes figurái, eseményei között. E regényeknek legnagyobb teljesítménye a kor hangulatának szuggesztív erejű felidézése és annak a gondolkodásmódnak, életvitelnek érzékletes megjelenítése, amelyet az író *A tisztaesztlári Solymosi Eszter* egyik központi alakjára, Kossuth Ferenc elvbarátjára, Eötvös Károlyra vonatkozóan így fogalmazott meg: „... mindig előkeresett a valóságból egy mustármagnyi igazságot, amelyhez hozzátötte magyaros, táblabírás fantáziájának pókfonalait.”

Bármely történeti időszakról írt is Krúdy, történeti hűség helyett saját történelemélményének közvetítésére törekedett, nem embereket jellemzett, hanem gesztusokat nagyított ki, részleteket fokozott fel, epizódokat dolgozott ki bámulatos aprólékossággal. Nem annyira az események voltak fontosak a számára, hanem a bennük rejlő, az általuk közvetített életszemlélet. Ezért van aztán az, hogy Kossuth Ferenc-regényében a millenniumi Magyarország díszmagyaros körképpé merevedik, amelyben a Feszty Árpád-os méltóságteljesség helyett az iróniát, a karikatúrisztikus látásmódot leli fel a figyelmes szemlélő. Krúdy éppúgy színházias kosztümnek tekinti a díszmagyart,

amelyet a polgáriás ízlésű és felfogású Kossuth-fiú is kénytelen magára öltetni, mint ahogy csupán díszletnek látja az ezeréves évfordulóra nagyvárosiasan felcicomázott Budapestet.

Kossuth Ferenc történetében a dicső múlt és a kisszerű jelen találkozását éri tetten az író: a Kossuth-fiú csak nevében Kossuth, szellemében oly messzire került apjától, mint a századvégi „függetlenségi” harcok az 1848-as időktől. A múlt emlékei színpadias kellékké váltak, nélkülük azonban szinte lehetetlen volt a jelenhez férközni. Kossuth Ferenc „nagyszemű, olajbarna talján volt. (Volt szerencsém azon frissiben látni Nyíregyházán a nagyapám házánál, ahová vizitbe ment körútján mint a Szabolcs megyei Honvédegyelet elnökéhez.) De Kossuthnak hívták, és ez éppen elegendő volt, hogy megőriztse az országot, amerre útját vette. Csodálatos lelkesedéseket láttam, síró asszonyokat, könnyező férfiakat. Bandériumokat és népgyűléseket. Csak egy szót kellett volna kiejteni Kossuth Ferencnek, és a nép fegyverbe áll. Ez volt talán az utolsó lelkesedés a Kossuthokért. Végighömpölygött az ország, mint az árvíz. Zúgott a széllel. Vihar lehetett volna belőle, de hamurakás lett.”

A ferencjózsefi „alkotmányosság” kisszerűségéből kiutat keresve a legendákba kapaszkodó közélet és uralkodó politika természetesen használta fel a maga céljaira a hazatelepülő Kossuth-fiút s a körülötte hullámozó lelkesült közhangulatot. Mit sem törődve azzal, hogy Kossuth Ferenc „idegenszerű volt – mintha nem is ama, magyar álmokban égig érő Kossuth Lajos fia lett volna”. Kossuth Ferencet Krúdy „Sasfiók”-nak látja, csak éppen kissé

komikusabb színezetűnek, mint az ifjú reichstadti herceget. Hiszen egy 53 éves, testes, kopaszodó Sasfiók már önmagában is mulatságos. De különösen azzá teszi a nagyságot csak színlelő, 1848–49-et csak frázisaiban, délibábos ábrándjaiban őrző kor, amely a nemzetiségi kérdésben csakúgy, mint a parasztmozgalmak és a választójogi követelések ellenében kemény és erőszakos politikát folytatott. Krúdyt éppen ez a kettősség foglalkoztatta, s a szerep, amelyet szerinte kissé kényelmetlenül, fáradságosan viselt a nagyobbik Kossuth-fiú, ez a melankóliára hajlamos, kényelemre vágyó férfiú, aki erőtlén hangjával nem tudta fölvenni a versenyt a „hordóbasszusú” hazai szónokokkal, s meggyötörtén fogadta az ünneplést, a küldöttségeket, a szavalókórusokat és az özvegyember iránt természetszerűleg érdeklődő honleányok vonzalmának megnyilvánulásait. De nem jól tűrte a felséges rosszszallást, Ferenc József uralkodói szigorát sem, szenvedett tőle, akár a köszvényétől, hogy aztán adandó alkalommal azok között legyen, akik újra „kiegyeznek” a királlyal.

Kossuth Ferenc alakja csak néhány vonatkozásban volt érdekes Krúdy számára, s számos jelentős eseményről megfélekezett krónikájában, amelyek pedig igen dicstelően függnék össze a Kossuth-fiú személyével. Mindennek nem az a magyarázata, hogy eszményíteni kívánta volna hőse szerepét a századforduló közéletében, ellenkezőleg, alig leplezett kajánsággal szemléli Kossuth Ferencet, a korosodó nápolyi mérnököt, aki a nílusi hidak jól jövedelmező építését hagyta oda a magyar politikai karrierért. Krúdy a hamis szerepek, látszatok történetének megírásához találta meg a megfelelő hőst a Ferenc József

miniszterévé „emelkedő” Kossuth-fiúban, akit éppoly betegesen hiú, ambiciózus úriembernek lát, mint kedvelt figuráját, a Széchenyi mintájára röpiratokat szerkesztő Alvinczi Eduárdot.

Kossuth Ferenc emberi alakját, pályafutását, a körülötte nyüzsgő magyar politikai, társadalmi életet legtöbbször az irónia legélesebb hangjaival írja le a regény. A turini remete halálának körülményei, a temetés előkészületei, az utolsó napokban Turinba érkező Eötvös Károly viselkedése (aki hazafiúi kötelességének érezte az esetleges Kossuth-végrendelet eltüntetését), a kicsinyes pártharcok, az udvar idegessége, a temetés hallatlan grandiozitása, Kossuth Ferenc hazatelepülésének nehézségei, a Kossuth-családfa felkutatásának akciója, a Kossuth-fiú első országos körútja, képviselővé választása, politikai ténykedése, pártvezérsége mind-mind úgy vannak ábrázolva, mint egy marionett-színház, amely zsinóron rángatott szereplőivel a hiúságok vásárát mutatja be. Az előadás tehát vásári játék, amely harsányságával, eltúlzott arányaival, jelenetekre, állóképekre való tagozódásával nem a valóságot akarja bemutatni, nem a történelmet akarja megidézni, hanem magán túlmutató jelentőséggel bír, a látszatok megörökítésére törekvő, példázatszerű. S mindebben kap komoly, mondhatni elsődleges szerepet az anekdota, amely a maga kedélyes kényelmességével úgy képes körültagogatni a történetet, hogy látszólag nem érinti annak mélyebb lényegét, valójában azonban hajszálfinom vágásokkal egyre látthatóbbá, érzékelhetőbbé teszi, egyre közelebb hozza az olvasóhoz.

Az az író, aki Szindbád-történeteivel, álomszerű, szürrealisztikus hangulataival, áradó, lírai személyességével valaha látszólag messze eltávolodott az anekdotától, élete utolsó szakaszában újra felé fordult. Csakhogy most már nem konvencionális formát, keretet lát benne, hanem társadalmi jelenséget: anekdota-országnak látja Magyarországot, és anekdota-embereknek választott hőseit, a középosztály tagjait. Éles és reménytelen, szarkasztikus és illúziótlan, pontos mondatokban fejezi ki magát, a hasonlatok sodró zuhatagát szinte száműzte írásaiból. Ady jeges gúnyjának nyomai olvashatók ki szavaiból, aki a „szent Anekdota” földjének titulálta Magyarországot.

A *Kossuth fia* travesztikus tényregény, s akárcsak *A tiszai eszlári Solymosi Eszter*-ben, benne is egyenrangú alkotóelemként keveredik össze pontos adat, hiteles korabeli feljegyzés, történelmi tényanyag és a kedélyességbe burkolódzó, metszően szatirikus tartalmú anekdota, sőt néha-néha természetes fesztelenséggel a hétköznapi csevegések pletykálódása is. Újság, napilap számára kialakított forma ez, leginkább a tárcaregényhez hasonlítható, könnyen és természetesen felel meg a folytatásokban való közlés követelményeinek, epizódokból, kis, elkülönülő részekből épül fel, de a látszólagos statikusság ellenére a részek egymásutánjából mégiscsak kibontakozik egyfajta folyamatosság. Egyszerűen azért, mert a feldolgozott téma, történelmi esemény, korszak, önmagában hordja az előrehaladást, a kiválasztott és megjeleníteni kívánt cselekménynek adottak a kezdő- és végpontjai, s Krúdy, ha időnként kissé kedvetlenül is, de tartja magát ezekhez a meghatározókhoz.

A tiszzaeszlári Solymosi Eszter-ben is jól látható, de igazán jellemző módon a *Kossuth fiá*-ban nyilvánul meg tárcaregényeinek szerkezeti egyenetlensége, amely egyúttal az írói érdeklődés kiegyensúlyozatlanságát is jelzi választott témáját illetően. Vannak részletek, amelyeket kötelességszerűen ír le, a történeti hűség nagyvonalúan értelmezett követelményéhez igazodva, ilyenkor a bőséges szemelvényanyag mellett elegáns és fölényes stílusa segíti át a kényszerű feladaton, és csak elvétve figyelmeztet egy-egy remek hasonlat vagy jelző arra, hogy nemcsak leírja, hanem értelmezi is az ábrázolt eseményeket. De vannak részletek, amelyekbe szinte belefelejtkeznek, ilyenkor mondanivalója mélyre hatoló, a tényeknek nemcsak elősorolására, hanem értelmezésére, megvilágítására is törekszik, előadásmódja pedig a befolyásolásig behízselgő, az alkalomhoz mérten maróan szellemes, illúziót keltően szemléletes, szelíden elmélázó vagy emelkedetten ünnepélyes, egyszóval könnyedén és rugalmasan idomul a tárgyhoz. A tárcaregények becsét természetesen éppen ez utóbbi részletek adják, szinte mindegyik önmagában is helytálló, művészi ihletettséggel és mesteri tudással megformált publicisztikai írásnak is tekinthető. A Krúdy által kialakított egyéni műfajnak, az anekdotán és személyes élményen, értesülésen alapuló tárcaregénynek (amely mindemellett a ténytudás látszatával is kacérkodik) a kezdeteit pályakezdésétől megszakítás nélkül folytatott újságírói munkásságában kell keresnünk. Abban a sajátos művészetben, amely az írói stílus önállóságát mindvégig töretlenül tudta megőrizni, s abban a könnyedségben és hajlékonyságban, amellyel bármilyen előre meghatározott publicisztikai

tárgyat át tudott lényegíteni: Krúdy-írassá volt képes tenni. A tárcaregények egyes szerkezeti egységei, bármikor önállósulásra kész epizódjai a legfeltűnőbb hasonlóságot az 1925-ben megjelentetett *A tegnapok ködlovagjai* című sorozat egyes darabjaival mutatják. Mind emlékező beállítottságuk, mind pedig személyes ízzel telített anekdotikus előadásmódjuk egymással rokonítja őket. Egy tőről is fakadnak: Krúdynak a múlthoz, a közelmúlthoz való erőteljes vonzódásából. Ez a szinte szenvedélyes ragaszkodás nemegyszer költői ihletettségekben nyilvánult meg: Krúdy megtalálta a kapcsolatot a letűnt korok embereinek életével, de ugyanígy képes volt arra, hogy saját több évtizedes személyes emlékeit, élményeit is a közvetlenség fényével ragyogtassa fel. Ez a személyesség azonban valójában korántsem volt közvetlen természetű. Krúdy emlékezete, akár az egyes ködlovag-portrék megrajzolásakor (amelyek közül az egyik éppen Kossuth Ferencet „ábrázolja”), akár az Adyról vagy Bródy Sándorról szóló regények írásakor, a Solymosi Eszter vagy Kossuth Ferenc és a körülötte nyüzsgő, háborgó milleniumi politika történetének elbeszélésekor: *értelmező emlékezet*.

„A múltban élünk” – írta Krúdy, s evvel egyúttal azt is ki akarta fejezni, hogy a múlt bennünk él. Ez a kölcsönös-ség, a múltnak és jelennek ez a szétválaszthatatlan egymásra utaltsága öltött testet a tárcaregényekben is. Aki csak a múlt iránti sóvárgást olvassa ki Krúdy írásaiból, aki egyoldalúan a múltbafordulással és a múlthoz való meneküléssel vádolja az író, annak éppen ez a dialektika kerülte el a figyelmét. Krúdy írói világában a múlt nemcsak szó-

rakoztatásra alkalmas anekdoták kimeríthetetlenül gazdag nyersanyagforrása, nemcsak kifogyhatatlan hasonlat- és metaforatár, nemcsak az elvágódás költői és mégis mindenki számára valóságos jelentésű birodalma, hanem a jelen különféle bonyolult jelenségeire való magyarázatokat is magában hordja. Ennélfogva példa és példázat a jelen számára. Mindezt csak igen kevesen látták meg olyan határozott élességgel, mint Hatvany Lajos: „Nagyon élvezem, eszem, iszom, falom a Maga írásait – írja egy levelében *A tegnapok ködlovagjai*-ról – . . . Ártatlan, sőt mi több, hívgató »Tokaji aszú« vagy »Egri bikavér« feliratú palackban vitriol. Nagyszerű, szabadalmazott forma.” A Kossuth-fiú története is sokszor tesz csalogató engedményeket az olvasónak, mesékkel ringatja, intimitásokkal becézgeti, hogy aztán hirtelen csaphasson le rá egy-egy kegyetlen élccel, nyájas kíméletlenséggel megfogalmazott mondattal. Sokszor úgy tetszik, Krúdy nemcsak az olvasót (laptulajdonost és szerkesztőt) akarta elandalítani az ábrázolt kor ízléséhez igazított szóhasználatával („magyarok istene”, „lánglelkű aggastyán” stb.), de magamagát is bele akarta ringatni a valaha oly vonzónak látszó korszak: a millenáris évek hangulatába. Valójában azonban ezek a fordulatok belesimulnak a regény különös elegyességébe, amelyben minden megtalálható: saját vélemény és korabeli újságcikk-részlet, parlamenti beszédek törmelékei és személyes élmények, évtizedes pletykák és tudós könyvek adatai . . . Mindezekből kerekedik ki végül is a Krúdy-féle körkép a millennium koráról, ifjúsága koráról, az elmúlt időkről, amelyeknek fontosságát az emberi életben keve-

sen ábrázolták olyan mélyen, annyi költészettel és keserű iróniával, mint ő: „Amint élünk, éldegélünk, minden és mindenki kísértetté változik, a tegnapi barát és a tegnapelőtti szerető, a múlt éjszaka nótája, a kéthetes lakodalom. S így önkéntelenül a múltban élünk mindig, bármilyen magosan repülnek gondolatfecsskéink. Nincsen olyan ember, aki a tegnapot úgy le tudná vetni, mint egy országúton felejtett rossz cipőt.”

Fábri Anna